

DINAMIČKI INDIKATORI DEMOGRAFSKE ODRŽIVOSTI HRVATSKOGA POGRANIČJA S MAĐARSKOM (1981. – 2018.)

DYNAMIC INDICATORS OF DEMOGRAPHIC SUSTAINABILITY OF THE CROATIAN BORDER AREA WITH HUNGARY (1981 – 2018)

Nikola ŠIMUNIĆ

Doktor znanosti

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Područni centar Gospić

Trg Stjepana Radića 14

53 000 Gospić

nikola.simunic@pilar.hr

Primljeno / Received: 10. 6. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 1. 12. 2020.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC:

[314+352] (497.5:439)“1981/2018”(091)

314.116(497.5)“19/20”

314.116-022.252(497.5)

Ivo TURK

Doktor znanosti

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Trg Marka Marulića 19

10 000 Zagreb

ivo.turk@pilar.hr

Dražen ŽIVIĆ

Doktor znanosti

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Područni centar Vukovar

Josipa Jurja Strossmayera 25

32 000 Vukovar

drazen.zivic@pilar.hr

SAŽETAK

Pogranično područje Hrvatske s Mađarskom u širem smislu obuhvaća dijelove četiri županije: Međimurske, Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravske i Osječko-baranjske. Konkretnije, u ovom se radu pogranično područje odnosi na gradove i općine unutar naprijed navedenih županija koje svojim teritorijem izlaze na državnu granicu. Riječ je o 26 jedinica lokalne samouprave, od kojih su tri grada i 23 općine sa ukupno 144 naselja. U tradicionalnom se smislu za europska pogranična područja najčešće vežu pojmovi poput prometne izoliranosti i perifernosti. U današnje vrijeme, međutim, u sklopu Europske Unije dolazi do njihove značajne društvene i ekonomske transformacije. To se posebno odnosi na schengenski prostor gdje granice više ne razdvajaju, nego spajaju susjedne države. Hrvatska je nova članica Europske Unije i kao takva još nije integrirana u schengenski prostor gdje je putovanje moguće bez granične kontrole. Stoga još uvijek nije došlo do transformacije hrvatskoga pograničnoga područja prema susjednim državama koje su članice

EU, a to svojega odjeka ima u prošlim i aktualnim demografskim trendovima i procesima. Hrvatska granica s Mađarskom je najranije definirana hrvatska kopnena granica koja je uspostavljena još u srednjemu vijeku i vezana je u svojem najdužem dijelu uz tok rijeke Drave. Sve ostale kopnene granice Republike Hrvatske definirane su kasnije, s time da su tek nakon osamostaljenja Hrvatske postale državne (međunarodne) granice. Za vrijeme bivše Jugoslavije jedino je hrvatska kopnena granica s Mađarskom bila međunarodna. Ta je činjenica uvjetovala manju prekograničnu suradnju i povezanost nego što je to bio slučaj s ostalim granicama koje do prije tridesetak godina nisu bile međunarodne. Demografskom je analizom utvrđen depopulacijski i emigracijski karakter demografskih dinamičkih promjena u referentnom vremenskom razdoblju od popisa stanovništva 1981. do 2018. godine. Riječ je o kontinuiranim i prostorno izrazito homogenim negativnim demografskim trendovima (prirodni pad i negativna migracijska bilanca) koji značajno destabiliziraju koncept demografske održivosti kao uvjeta sveukupne društvene i ekonomske stabilizacije i revitalizacije pograničnoga područja što, dakako, ima i svoju sigurnosnu dimenziju.

Ključne riječi: depopulacija, Hrvatska, Mađarska, pogranično područje, demografska održivost.

Keywords: depopulation, Croatia, Hungary, border area, demographic sustainability.

UVOD

Razvoj i napredak svakog područja, napose perifernog i/ili pograničnog, ovisi o nizu prirodno-geografskih, društvenih, demografskih, ekonomskih, geopolitičkih, geostrateških i drugih čimbenika koji uobičajeno imaju sinergijsko djelovanje i kompleksan učinak. Hrvatsko pograničje zbog specifičnog oblika, veličine i položaja Republike Hrvatske i, sukladno tome, svoje duljine (2370,5 kilometara), različitih geografskih obilježja i geostrateške važnosti, ima vrlo heterogene karakteristike (Zupanc, 2018.). Ujedno, riječ je i o rubnim područjima veće ili manje izražene perifernosti, prometne izoliranosti i društveno-gospodarske marginaliziranosti, sa značajnim i dugoročnim demografskim zaostajanjem u odnosu na druga područja unutar državnoga teritorija, što ima vrlo brojne i nepovoljne implikacije po pitanju demografske, društvene i ekonomske održivosti toga područja kao i nacionalne sigurnosti Hrvatske u cjelini.

Predmet znanstvene analize u ovom su radu dinamički indikatori demografske održivosti hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom u referentnom razdoblju od 1981. do 2018. godine. Usporedbom rezultata popisa stanovništva kao i podataka vitalne (demografske) i migracijske statistike te primjenom vitalno-analitičke metode procijenjena je gruba migracijska bilanca i na temelju nje utvrđen tip općeg kretanja stanovništva kako za međupopisja od 1981. do 2011. godine tako i za razdoblje nakon posljednjega popisa stanovništva (2011. – 2018.).

Cilj istraživanja je na temelju demografske komparativne analize procijeniti i opisati veličinu i strukturu demografske bilance¹ u predmetnom razdoblju (1981. – 2018.). Naime, predznak demografske bilance, kao i njezina struktura u kojoj vrednujemo utjecaj bioreprodukcije i migracija na ukupno kretanje stanovništva jedan je od važnih indikatora sve nepovoljnijega demografskoga stanja u kojemu se nalazi hrvatsko pograničje s Mađarskom. Ne ulazeći detaljnije u pitanje različitoga definiranja sadržaja pojma održivost, koji uobičajeno podrazumijeva dugoročno uravnoteženi sustav koji se sastoji od interaktivnih, ekoloških, ekonomskih i društvenih/demografskih podsustava, u ovom je radu demografska održivost promatrana u reduciranom, kvantitativnom obliku koji uključuje dvije dinamičke dimenzije – prirodnu promjenu (odnos rodnosti i smrtnosti) te migracijsku bilancu (odnos doseljenih i odseljenih). Demografska održivost u tom kontekstu podrazumijeva povoljan ili optimalan odnos između

¹ Pozitivan, negativan ili stagnantan trend ukupnoga kretanja stanovništva determiniran je kvantitativnim međudodnosom između dviju dinamičkih odrednica demografskoga razvoja (prirodnoga i mehaničkoga kretanja), tj. *aktivom* i *pasivom* demografske bilance, pri čemu su sastavnice *aktivne* demografske bilance natalitet i imigracija, a sastavnice *pasive* demografske bilance mortalitet i emigracija. Predznak smjera ukupnoga kretanja stanovništva ponajčešće je rezultat diferencijalne strukture demografske bilance (Wertheimer-Baletić, 2017.).

prirodnoga i mehaničkoga kretanja stanovništva koji bi trebao osigurati barem jednostavnu reprodukciju stanovništva s ciljem zadržavanja konstantne veličine populacije.² U radu se, polazeći iz naprijed iznesene jednostavne definicije demografske održivosti, želi utvrditi i interpretirati demografsku bilancu i njezin dugoročni učinak na demografsku održivost hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom.

PROSTORNI I VREMENSKI OKVIR DEMOGRAFSKE ANALIZE

Dužina ukupne kopnene državne granice Republike Hrvatske iznosi 2370,5 km, od čega na državnu (sjevernu) granicu s Mađarskom otpada 355,2 km, što iznosi 14,98% ukupne dužine kopnene granice Hrvatske. Hrvatska u odnosu na državnu granicu s Mađarskom kraću kopnenu granicu ima jedino sa Srbijom (325,8 km) i Crnom Gorom (19,5 km). Unatoč, uvjetno rečeno, relativno kratkoj dužini kopnene granice s Mađarskom, ona je za Hrvatsku od iznimnog značaja. Riječ je, naime, o najranije definiranoj granici Hrvatske, koja dobrim dijelom datira još iz srednjega vijeka. U najvećoj je mjeri granična linija definirana tokom rijeke Drave pri čemu je desna obala u sastavu Hrvatske, dok je lijeva u sastavu Mađarske. Danas se to područje ističe vrijednom spomenikom i narodnom baštinom proizašlom iz međuodnosa čovjeka i prirode kao čimbenika naseljenosti toga kraja (Feletar i Feletar, 2008.; Feletar, 2013.). Dakako, postoje određena odstupanja od granične linije definirane tokom rijeke Drave. To se ponajprije odnosi na Međimurje gdje je rijeka Mura prirodna državna granica, na područje Prekodravlja danas u sastavu Koprivničko-križevačke županije te na dio povijesne regije Baranje koji je u sastavu Hrvatske.³ Današnja granica Hrvatske s Mađarskom definirana je Trianonskim sporazumom iz 1920. godine (Magaš, 2013.).

U ovome je radu pogranično područje Hrvatske s Mađarskom definirano administrativno-teritorijalnim jedinicama – gradovima i općinama, koje svojim prostornim obuhvatom participiraju na graničnoj liniji dviju spomenutih zemalja. Tako teritorijalno uokvireno područje ima površinu od 1836,45 km², što iznosi 3,24% ukupne kopnene površine Hrvatske. Prema potonjem metodološkom pristupu hrvatsko je pograničje s Mađarskom u sastavu četiri županije: Međimurske, Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravске i Osječko-baranjske. U sastavu Međimurske županije pogranični dio s Mađarskom obuhvaća općine: Dekanovec, Domašinec, Goričan, Kotoriba i Podturen. U sastavu Koprivničko-križevačke županije pogranično područje obuhvaća općine: Drnje, Đelekovec, Ferdinandovac, Gola, Legrad, Novo Virje i Podravske Sesvete. Pogranično područje Hrvatske s Mađarskom u sastavu Virovitičko-podravске županije obuhvaća općine: Čađavica, Gradina, Lukač, Pitomača, Sopje i Špišić Bukovicu, dok u sastavu Osječko-baranjske županije pogranično područje obuhvaća gradove: Beli Manastir, Belišće i Donji Miholjac te općine: Draž, Petlovac, Podravska Moslavina, Popovac i Viljevo. Ovako definirano pograničje s Mađarskom ima ukupno 144 naselja⁴ u 26 jedinica lokalne samouprave (Sl. 1.),⁵ koje u nodalno-funkcionalnom smislu pokazuju usmjerenost prema Zagrebu kao nacionalnom i makroregionalnom centru Središnje Hrvatske (Međimurska i Koprivničko-križevačka županija) i Osijeku kao

² Za nešto širi uvid u problematiku demografske održivosti i primjenu metodologije toga modela u prostornom planiranju detaljnije vidjeti u: Roca i Nazaire Oliveira Roca (2014.).

³ Povijesna regija Baranja je podijeljena između Mađarske i Hrvatske s time da je njezin veći dio danas u sastavu Mađarske gdje tvori zasebnu županiju. Mađarska županija Baranya je najjužnija županija u sastavu Mađarske a njezino središte Pečuh je ujedno i povijesno središte cijele Baranje. Hrvatski dio Baranje je u sastavu Osječko-baranjske županije sa sjedištem u Osijeku.

⁴ Od 144 naselja, sukladno metodološkom pristupu u ovom istraživanju, 11 naselja pripadaju pograničju Međimurske, 21 naselje pograničju Koprivničko-križevačke, 63 naselja pograničju Virovitičko-podravске i 49 naselja pograničju Osječko-baranjske županije. Među tim naseljima, 54 su u izravnom teritorijalnom doticaju s hrvatsko-mađarskom državnom granicom. Ostala naselja nemaju izravan dodir s državnom granicom, ali se nalaze u sustavu hrvatskih pograničnih općina/gradova prema Mađarskoj.

⁵ Prema istom kriteriju doticaja općina/gradova s vanjskom kopnenom granicom Republike Hrvatske, hrvatsko pogranično područje obuhvaća ukupno 128 administrativnih jedinica: 101 općinu i 27 gradova (Zupanc, 2018.), što znači da hrvatsko pograničje s Mađarskom čini petinu (20,3%) svih pograničnih administrativnih jedinica u Republici Hrvatskoj.

Slika 1. Prostorni okvir istraživanja – hrvatsko pogranično područje s Mađarskom

makroregionalnom centru Istočne Hrvatske (Osječko-baranjska županija). Svojevrsno prijelazno područje u kojemu se preklapaju nodalno-funkcionalni utjecaji Zagreba i Osijeka jest Virovitičko-podravska županija.

Demografska analiza u prostornom smislu provedena je, dakle, na tri razine: (1) hrvatsko pogranje s Mađarskom u cjelini; (2) dijelovi pograničja iz sastava Međimurske, Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravske i Osječko-baranjske županije i (3) jedinice lokalne samouprave iz naprijed navedenih županija koje svojim teritorijalnim obuhvatom čine pogranično područje. Zbog ograničenog opsega rada i većeg broja ulaznih varijabli (144 naselja), demografska analiza na razini naselja nije učinjena, ali bi u daljnjim istraživanjima dimenzije demografske održivosti bila vrlo korisna pa i neophodna.

Vremenski okvir istraživanja dinamičkih indikatora demografske održivosti predmetnog područja obuhvaća razdoblje od 1981. do 2018. godine. Razdoblje je dovoljno dugo i stoga reprezentativno za utvrđivanje osnovnih obilježja kretanja broja stanovnika, prirodnog, mehaničkog i općeg kretanja stanovništva te za procjenu demografske bilance za razdoblje nakon posljednjega popisa stanovništva (2011.), kao važnih statističko-demografskih indikatora ocjene demografske održivosti promatranoga pograničnoga područja. U demografskoj su analizi, apstrahirajući pritom od problematike neusklađenosti i neusporedivosti popisne metodologije, korišteni službeni popisni rezultati (ukupno stanovništvo) i vitalna statistika (prirodno kretanje stanovništva) »u zemlji«. Unatoč prisutnim metodološkim razlikama između u radu korištenih rezultata popisa stanovništva uslijed kojih su popisni rezultati međusobno neusporedivi, oni su u nedostatku pouzdanih izvora demografskih podataka smatrani relevantnima i međusobno su uspoređivani i analizirani. U analizi brojčanih podataka primijenjene su statističko-matematičke metode u kombinaciji s analizom u GIS okruženju (interpolacija metodom *kriging*).

PROMJENA BROJA STANOVNIKA

Promjena broja stanovnika statistički je izraz ukupnoga kretanja stanovništva koji ima dvije dinamičke komponente: prirodno (bioreprodukcija) i mehaničko kretanje (migracije). Stoga je analiza trenda, intenziteta i predznaka kretanja broja stanovnika u određenom vremenskom razdoblju prvi korak u razumijevanju demografskoga stanja i prilika na nekom području i prva je kvantitativna i agregatna ocjena dosegnutog stupnja demografske održivosti. Područja (regije, administrativne jedinice, naselja i dr.) koja karakterizira dugoročno negativan (depopulacijski) predznak promjene broja stanovnika uglavnom se nalaze u silaznom trendu ne samo uži demografskih nego i širih društveno-ekonomskih razvojnih procesa. Takva su područja izložena i demografskoj regresiji, društvenoj destrukciji te ekonomskoj recesiji, puno više, snažnije i češće od područja koja karakterizira pozitivan, pa i stagnantan predznak promjene broja stanovnika. U tom slučaju je i njihova demografska održivost kao sastavnicom ukupne održivosti pod velikim znakom pitanja.

Kako bismo ocijenili trend, intenzitet i smjer kretanja broja stanovnika hrvatskoga pograničja s Mađarskom u razmatranje su uzeti službeni rezultati četiri opća popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj: 1981., 1991., 2001. i 2011. (kritični vremenski trenutak popisa 31. ožujka), kao i procjena broja stanovnika za 2018. godinu (31. prosinca) koju je izradio DZSRH. Na taj način smo upotpunili uvid u dosadašnje, ali i aktualne trendove u demografskoj dinamici predmetnoga područja. Na temelju rezultata popisa i procjene izračunati su indeksi međupopisne promjene na razini gradova, općina i županija koje smo uključili u pogranično područje.

Razmotre li se rezultati referentnih popisa, uočava se kontinuirani pad broja stanovnika cijeloga hrvatskoga pograničja s Mađarskom, što upućuje na kontinuirane i prostorno izrazito homogene depopulacijske karakteristike. Ukupan broj stanovnika hrvatskoga pograničja s Mađarskom smanjen je sa 120.576 (1981.) na 92.872 (2011.), uz indeks promjene od 77,02 i stopu ukupne depopulacije od izrazito visokih -22,98%. Stopa prosječne relativne godišnje promjene u tih je trideset godina iznosila zamjetnih -0,87%. Usporedbe radi, ukupan broj stanovnika Hrvatske smanjen je između 1981. i 2011. godine za 6,88% (indeks međupopisne promjene iznosio je 93,12), uz stopu prosječne godišnje relativne promjene od -0,24%. Ukupna je depopulacija nastavljena i nakon popisa 2011. godine. Naime, prema procjeni DZSRH, 31. prosinca 2018. godine istraživano je područje imalo 80.523 stanovnika, što u odnosu na posljednji popis daje apsolutno smanjenje od -12.349 stanovnika, indeks promjene 86,70 te stopu ukupne depopulacije od -13,3%. U odnosu na 1981. godinu procijenjeni broj stanovnika hrvatskoga pograničja s Mađarskom do kraja 2018. godine smanjen je za 33,22%, odnosno za trećinu.

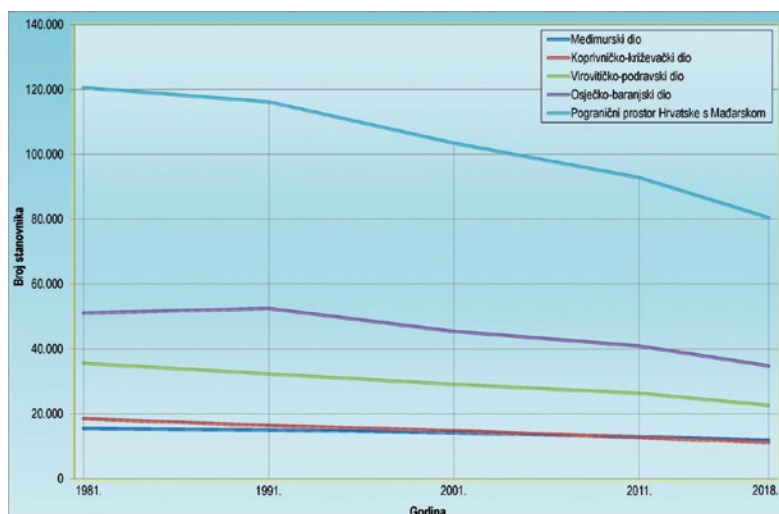
Riječ je, dakle, o području sa značajnim i kontinuiranim demografskim praznjenjem što je determinirano sinergijskim djelovanjem niza demografskih čimbenika, posebno negativnim trendovima u prirodnom i mehaničkom kretanju stanovništva kao i nedemografskim odrednicama, osobito perifernošću položaja, njegovoj prometnoj izoliranosti i nedovoljnim gospodarskim aktivnostima, što je pridonijelo nepovoljnim demografskim odnosima, strukturama i trendovima. Emigracijski su tijekom, kao bitan čimbenik depopulacije, dodatno pojačani nakon pristupanja Hrvatske Europskoj Uniji (srpanj 2013.) kada se za hrvatske radnike otvorilo veliko tržište rada najvećeg broja zemalja EU (Balija, 2019.; 2020.).

Analiza popisnog kretanja broja stanovnika po županijama, kojima pripadaju pojedini dijelovi pograničnoga područja Hrvatske s Mađarskom, potvrđuje naglašenu prostornu homogenost ukupne depopulacije, uz manja odstupanja u intenzitetu depopulacije, ali ne i u predznaku kretanja broja stanovnika (Tab. 1; Sl. 2). Promatrajući pograničje prema intenzitetu ukupne depopulacije na razini županija najnepovoljnija je situacija u dijelu pograničnoga područja koji se nalazi u Koprivničko-križevačkoj županiji. Naime, u razdoblju od 1981. do 2011. godine broj stanovnika u pograničnom području Koprivničko-križevačke županije je smanjen sa 18.470 na 12.664, uz indeks međupopisne promjene od 68,57 i stopu ukupne depopulacije od izrazito visokih -31,43%. Stopa prosječne godišnje relativne promjene dosegla je -1,24%, što je signifikantno više u odnosu na cijelo pograničje s Mađarskom i osobito u odnosu na državni prosjek. Prosječna je veličina naselja smanjena sa 880 na 603 stanovnika. Procijenjeni broj stanovnika za 2018. godinu iznosio je 11.220, uz indeks promjene za razdoblje od 1981. do 2018. od 60,75. Svih sedam pograničnih općina imalo je kontinuirano smanjenje broja stanov-

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom 1981. – 2018.

GRAD/OPĆINA/ ŽUPANIJA/REGIJA	1981.	1991.	2001.	2011.	2018. procjena	Indeks promjene (1981. – 1991.)	Indeks promjene (1991. – 2001.)	Indeks promjene (2001. – 2011.)	Indeks promjene (2011. – 2018.)	Indeks promjene (1981. – 2018.)
Općina Dekanovec	963	941	832	774	716	97,72	88,42	93,03	92,51	74,35
Općina Domašinec	2.743	2.590	2.459	2.251	2.003	94,42	94,94	91,54	88,98	73,02
Općina Goričan	3.256	3.221	3.148	2.823	2.536	98,93	97,73	89,68	89,83	77,89
Općina Kotoriba	3.360	3.579	3.333	3.224	3.152	106,52	93,13	96,73	97,77	93,81
Općina Podturen	5.124	4.663	4.392	3.873	3.472	91,00	94,19	88,18	89,65	67,76
Međimurska županija	15.446	14.994	14.164	12.945	11.879	97,07	94,46	91,39	91,77	76,91
Općina Drinje	2.363	2.244	2.156	1.863	1.620	94,96	96,08	86,41	86,96	68,56
Općina Đelekovec	2.172	1.953	1.824	1.533	1.364	89,92	93,39	84,05	88,98	62,80
Općina Ferdinandovac	2.497	2.293	2.107	1.750	1.503	91,83	91,89	83,06	85,89	60,19
Općina Gola	3.609	3.165	2.760	2.431	2.189	87,70	87,20	88,08	90,05	60,65
Općina Legrad	3.746	3.200	2.764	2.241	1.932	85,42	86,38	81,08	86,21	51,58
Općina Novo Virje	1.877	1.601	1.412	1.216	1.083	85,30	88,19	86,12	89,06	57,70
Općina Podravske Sesvete	2.206	1.957	1.778	1.630	1.529	88,71	90,85	91,68	93,80	69,31
Koprivničko-križevačka županija	18.470	16.413	14.801	12.664	11.220	88,86	90,18	85,56	88,60	60,75
Općina Čađavica	3.606	3.011	2.394	2.009	1.688	83,50	79,51	83,92	84,02	46,81
Općina Gradina	6.075	5.297	4.485	3.850	3.049	87,19	84,67	85,84	79,19	50,19
Općina Lukač	5.009	4.543	4.276	3.634	2.979	90,70	94,12	84,99	81,98	59,47
Općina Pitomača	11.618	11.106	10.465	10.059	9.263	95,59	94,23	96,12	92,09	79,73
Općina Sopje	3.802	3.407	2.750	2.583	2.007	89,61	80,72	93,93	77,70	52,79
Općina Špišić Bukovica	5.460	4.928	4.733	4.221	3.635	90,26	96,04	89,18	86,12	66,58
Virovitičko-podravska županija	35.570	32.292	29.103	26.356	22.621	90,78	90,12	90,56	85,83	63,60
Grad Beli Manastir	11.837	13.108	10.986	10.068	8.374	110,74	83,81	91,64	83,17	70,74
Grad Belišće	11.524	12.456	11.786	10.825	9.641	108,09	94,62	91,85	89,06	83,66
Grad Donji Miholjac	10.003	10.650	10.265	9.491	8.535	106,47	96,38	92,46	89,93	85,32
Općina Draž	5.236	4.623	3.356	2.767	2.065	88,29	72,59	82,45	74,63	39,44
Općina Petlovac	3.949	3.785	2.743	2.405	1.931	95,85	72,47	87,68	80,29	48,90
Općina Podravska Moslavina	1.834	1.606	1.451	1.202	994	87,57	90,35	82,84	82,70	54,20
Općina Popovac	3.812	3.623	2.427	2.084	1.491	95,04	66,99	85,87	71,55	39,11
Općina Viljevo	2.895	2.657	2.396	2.065	1.772	91,78	90,18	86,19	85,81	61,21
Osječko-baranjska županija	51.090	52.508	45.410	40.907	34.803	102,78	86,48	90,08	85,08	68,12
Pogranični prostor s Mađarskom	120.576	116.207	103.478	92.872	80.523	96,38	89,05	89,75	86,70	66,78

Izvori: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., DZSRH; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZSRH; Publikacije prema statističkim područjima, Stanovništvo, Statistika u nizu, Stanovništvo – procjena i prirodno kretanje 31. prosinca 2018., DZSRH. Izračun autora.

Slika 2. Kretanje broja stanovnika hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom 1981. – 2018.

nika, s tim da su polovi depopulacije: Općina Legrad (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 51,58) i Općina Podravske Sesvete (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 69,31). Uz ostale negativne čimbenike depopulacije posebno treba naglasiti važnost relativno perifernog položaja ovoga područja u odnosu na veće urbane centre u sklopu matične županije, napose Koprivnicu što nije pridonijelo zadržavanju stanovništva (Pokos i Mišetić, 2009.; Feletar, 2012.; Feletar i Feletar, 2018.).

S obzirom na dosegnuti intenzitet depopulacije na drugom se mjestu nalazi pogranično područje s Mađarskom u okviru Virovitičko-podravске županije. Od 1981. do 2011. godine broj stanovnika je smanjen sa 35.570 na 26.356. Indeks međupopisne promjene iznosio je 74,10, a stopa ukupne depopulacije -25,9%. Stopa prosječne godišnje relativne promjene iznosila je -0,99%, što je tek nešto blaža depopulacija u odnosu na prethodno pogranično područje u sastavu Koprivničko-križevačke županije, ali još uvijek signifikantno viša u odnosu na cijelo pograničje s Mađarskom i Hrvatskom u cjelini. Prosječan broj stanovnika po naselju smanjen je sa 565 na 418 osoba. Prema DZSRH na ovom je pograničnom području 31. prosinca 2018. godine živio 22.621 stanovnik, što u odnosu na 1981. godinu daje indeks promjene od 63,60. S obzirom na razinu depopulacije, polovi su: Općina Čađavica (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 46,81) i Općina Pitomača (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 79,71). Virovitičko-podravska županija ne spada u red razvijenijih hrvatskih županija a pretrpjela je i stanovite demografske gubitke u Domovinskom ratu (Pejnović, 2004.; Feletar, 2005.; Živić, 2017.). To su, uz druge čimbenike, najvažniji razlozi kontinuiranog demografskog praznjenja u posljednjih 40-tak godina, a koje je u novijem razdoblju ubrzano.

Osječko-baranjski dio hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom jedini nije zabilježio kontinuiranu ukupnu depopulaciju. Naime, za razliku od ostalih promatranih dijelova, kao i hrvatskoga pograničja u cjelini, jedino je u dijelu pograničja u Osječko-baranjskoj županiji zabilježen porast broja stanovnika u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine. U tom je međupopisju broj stanovnika blago povećan i to sa 51.090 na 52.508 stanovnika (indeks međupopisne promjene iznosio je 102,78, a stopa demografskoga porasta 2,78%). Štoviše, tri su grada u tom međupopisnom razdoblju zabilježila porast stanovništva: Beli Manastir (indeks međupopisne promjene iznosio je 110,74), Beliše (indeks međupopisne promjene iznosio je 108,09) i Donji Miholjac (indeks međupopisne promjene iznosio je 106,47), što znači da je porast stanovništva determiniran demografskom ekspanzijom gradova koji su za razliku od ostalih dijelova pograničja razvili odgovarajuću gospodarsku aktivnost, a time djelovali koncentrirajuće u smislu demografskoga razvoja. U istom su međupopisju ruralne pogranične općine Osječko-baranjske županije imale demografski pad. No od 1991. godine i u ovom dijelu hrvatskoga pograničja s Mađarskom traje kontinuirani pad broja stanovnika. Posebno je bio izražen u godinama Domovinskoga rata i poraća (1991. – 2001.), tijekom kojega je broj stanovnika smanjen sa 52.508 na

45.410 (indeks međupopisne promjene iznosio je 86,48, a stopa demografskoga pada -13,52%). Naime, u razdoblju od 1991. do formalnog završetka procesa mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja 15. siječnja 1998. godine, baranjski dio hrvatskoga pograničja s Mađarskom bio je u cijelosti pod okupacijom,⁶ što je zbog teških ratnih posljedica nepovoljno utjecalo na demografske i ekonomske prilike kao i na prognaničko-izbjegličko-povratničke tokove domicilnog (prijeratnog) stanovništva. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, osječko-baranjski dio pograničnoga područja s Mađarskom imao je 40.907 stanovnika, što u odnosu na 1981. godinu (51.090) predstavlja smanjenje stanovništva, uz indeks međupopisne promjene od 80,07, stopu ukupne depopulacije od -19,93% te stopu prosječne godišnje relativne promjene od -0,74%, što je niže od prosjeka za cijelo pograničje s Mađarskom, ali još uvijek više u odnosu na državni prosjek. Prosječna veličina naselja smanjena je sa 1042 na 835 stanovnika. Krajem 2018. godine osječko-baranjski dio hrvatskoga pograničja s Mađarskom imao je 34.803 stanovnika. To znači da je od popisa 1981. do kraja 2018. godine indeks promjene za ovo područje iznosio 68,12 što je nakon međimurskoga dijela druga najmanje nepovoljna vrijednost depopulacije. Polovi su demografskoga pada: Grad Donji Miholjac (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 85,32) i Općina Popovac (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 39,11.). Potrebno je istaknuti da je Općina Popovac od svih promatranih 26 jedinica lokalne samouprave u razdoblju 1981. – 2018. godine ostvarila najjaču stopu ukupne depopulacije te, sukladno tome, najizraženije demografsko praznjenje.

U razdoblju od 1981. do 2011. godine broj stanovnika međimurskoga dijela pograničnoga područja s Mađarskom smanjen je sa 15.446 na 12.945; indeks međupopisne promjene iznosio je 83,81, stopa ukupne depopulacije iznosila je -16,19%, a stopa prosječne godišnje relativne promjene -0,59% što upućuje na blaža depopulacijska obilježja u odnosu na cjelinu hrvatskoga pograničja s Mađarskom, ali u odnosu na Hrvatsku u cjelini to je i dalje jača depopulacija. Prosječna veličina naselja smanjena je sa 1404 na 1177 stanovnika. Prema procjeni (DZSRH), krajem 2018. godine u međimurskom dijelu hrvatskoga pograničja živjelo je 11.879 stanovnika, pa je indeks promjene broja stanovnika u odnosu na 1981. godinu iznosio 76,91. Na razini jedinica lokalne samouprave svih pet općina ima negativan predznak promjene broja stanovnika; polovi su: Općina Podturen (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 67,76) i Općina Kotoriba (indeks promjene u razdoblju 1981. – 2018. iznosio je 93,81). Općina Kotoriba jedna je od samo četiri administrativne jedinice hrvatskoga pograničja s Mađarskom koja je u međupopisju 1981. – 1991. godine zabilježila demografski porast; indeks međupopisne promjene je iznosio 106,52. Ostale su tri jedinice s demografskim porastom, kako je ranije prikazano, bili gradovi: Beli Manastir, Belišće i Donji Miholjac u Osječko-baranjskoj županiji. Uzmemo li u obzir činjenicu da Međimurje spada u red razvijenijih hrvatskih regija, depopulacijska obilježja demografske dinamike zabrinjavaju, ali ne čude jer su pogranične općine Međimurja postupno sve više poprimale značajke marginalnosti u razvojnom smislu što se, dakako, nepovoljno odrazio i na demografske dinamičke trendove (Horvat i Toskić, 2017.).

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Prirodno kretanje stanovništva, uz migracije, bitna su dinamička komponenta ukupnoga kretanja stanovništva čiji je statistički izraz naprijed opisano kretanje broja stanovnika. Upozorili smo na činjenicu da je hrvatsko pograničje s Mađarskom, kroz predmetno razdoblje (1981. – 2018.) u procesu kontinuirane ukupne depopulacije, što znači da ga karakterizira međupopisni pad broj stanovnika, kao i nastavak smanjenja populacije ustanovljen procjenom broja stanovnika krajem 2018. godine što upućuje na dugo i intenzivno demografsko praznjenje (DZSRH). U kontekstu ocjene predznaka demografske bilance kao važnog činitelja demografske održivosti promatranoga područja važno je utvrditi apsolutne i relativne pokazatelje prirodne promjene: broj živorođenih i stopu nataliteta kao *aktivu* te broj umrlih i stopu mortaliteta kao *pasivu* demografske bilance.

⁶ Ostali dijelovi hrvatskoga pograničnoga područja prema Mađarskoj tijekom Domovinskoga rata nisu bili okupirani.

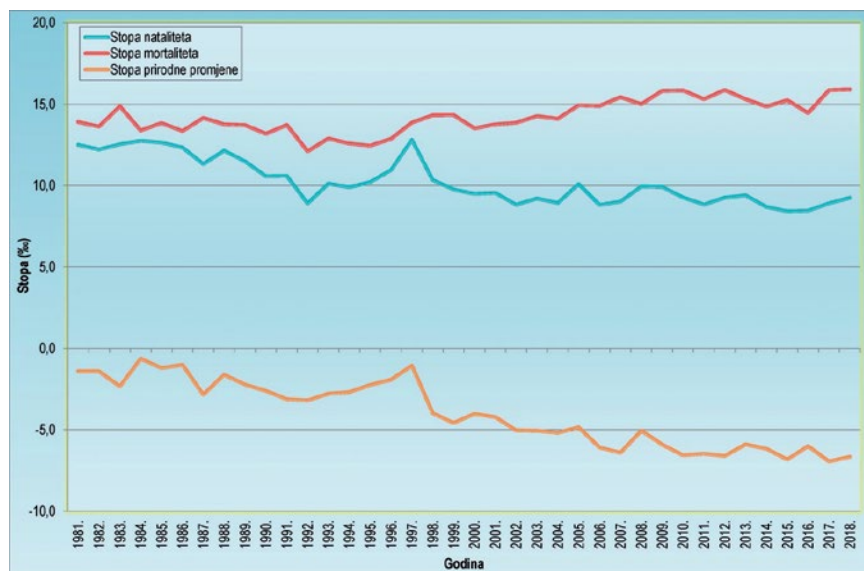
Tablica 2. Prirodno kretanje stanovništva u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom 1981. – 2018.

Godina	Broj živorođene djece	Broj umrlih osoba	Prirodna promjena	Vitalni indeks
1981.	1507	1675	-168	89,97
1982.	1467	1636	-169	89,67
1983.	1500	1779	-279	84,32
1984.	1520	1595	-75	95,30
1985.	1501	1644	-143	91,30
1986.	1460	1579	-119	92,46
1987.	1334	1669	-335	79,93
1988.	1426	1616	-190	88,24
1989.	1344	1604	-260	83,79
1990.	1232	1536	-304	80,21
1991.	1228	1590	-362	77,23
1992.	1021	1388	-367	73,56
1993.	1147	1462	-315	78,45
1994.	1109	1410	-301	78,65
1995.	1132	1380	-248	82,03
1996.	1199	1410	-211	85,04
1997.	1387	1502	-115	92,34
1998.	1107	1532	-425	72,26
1999.	1032	1516	-484	68,07
2000.	992	1411	-419	70,30
2001.	986	1421	-435	69,39
2002.	902	1416	-514	63,70
2003.	931	1443	-512	64,52
2004.	893	1411	-518	63,29
2005.	999	1478	-479	67,59
2006.	863	1459	-596	59,15
2007.	873	1494	-621	58,43
2008.	953	1437	-484	66,32
2009.	940	1499	-559	62,71
2010.	869	1484	-615	58,56
2011.	818	1417	-599	57,73
2012.	846	1450	-604	58,34
2013.	848	1379	-531	61,49
2014.	772	1320	-548	58,48
2015.	738	1336	-598	55,24
2016.	731	1249	-518	58,53
2017.	759	1351	-592	56,18
2018.	751	1291	-540	58,17
Ukupno	41117	56269	-15152	-
Godišnji prosjek (n=38)	1082	1481	-399	72,39

Izvor: Tablogrami vitalne statistike (rođeni i umrli) u razdoblju 1981. – 2018., Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Hrvatsko pogranično područje s Mađarskom u cjelini ima nepovoljna obilježja prirodnoga kretanja stanovništva što indicira uspostavljena usporediva serija podataka vitalne statistike prema kriteriju stanovništva »u zemlji«, a to znači da u analizu za razdoblje 1981. – 1997. godine nisu uključena događanja (rađanja i umiranja) hrvatskih građana u inozemstvu (Tab. 2 i 3; Sl. 3). Od 1981. do 2018. godine u naseljima je analiziranoga područja živorođeno ukupno 41.117 djece, umrlo je 56.269 osoba, pa je ostvareno prirodno smanjenje od 15.152 stanovnika,⁷ uz osobito važnu napomenu da je prirodni pad kontinuirani trend, što znači da je svake godine broj umrlih stanovnika bio veći od broja živorođene djece.⁸ Prosječno su na godišnjoj razini rođena 1082 djeteta, umrla je 1481 osoba, tako da je prosječan apsolutni prirodni pad stanovništva (demografski gubitak prirodnim putem) iznosio -399 stanovnika. U pograničnom je području Virovitičko-podravске županije ukupan apsolutni prirodni pad (1981. – 2018.) iznosio -6292 (najviše, 41,53% prirodnoga pada hrvatskoga pograničja s Mađarskom), Koprivničko-križevačke županije -4844 (30,65%), Osječko-baranjske županije -3975 (26,23%) te Međimurske županije -241 stanovnika (svega 1,59% prirodnoga pada hrvatskoga pograničja s Mađarskom). Broj živorođene djece smanjen je od 1981. (1507) do 2018. godine (751) za 50,17%, broj umrlih smanjen za 22,93% (sa 1675 na 1291), dok je obujam prirodnoga pada kroz isto razdoblje povećan sa -168 na -540 stanovnika ili za 221,40%.

Iz navedenog proizlazi da je prirodni pad stanovništva negativna determinanta demografske bilance i bitan destabilizacijski činitelj demografske održivosti hrvatskoga pograničja s Mađarskom u cjelini, ali i svakog njezinog izdvojenog dijela. Štoviše, bioreproduktivna obilježja analiziranoga područja nepovoljnija su od državnoga prosjeka.⁹ Naime, prirodni pad stanovništva se javio osjetno ranije no što je to slučaj s Hrvatskom razmatranom u cjelini, koja već dugi niz godina bilježi izrazito nepovoljne pokazatelje prirodnoga kretanja stanovništva, napose od 1991. godine od kada se stanovništvo Hrvatske nalazi u kontinuiranoj prirodnoj depopulaciji (Wertheimer-Baletić, 1999.; Nejašmić, 1999.; 2005.). Pojedine su upravno-teritorijalne jedinice u sastavu hrvatskoga pograničnoga područja s Mađarskom zabilježile prirodni pad stanovništva i prije 1991. godine, što dodatno svjedoči o ozbiljnosti demograf-

Slika 3. Prirodno kretanje stanovništva (‰) u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom (1981. – 2018.)

⁷ Treba napomenuti da je vitalna statistika nepotpuna (1991. – 1998.) za naselja, općine i gradove koji su tijekom Domovinskoga rata bili okupirani, a koji se u kontekstu ovoga rada odnose na baranjski dio hrvatskoga pograničja s Mađarskom. U radu su za ratne godine prikazani samo podatci vitalne statistike za prognaničku populaciju.

⁸ Izvor: Tablogrami vitalne statistike (1981. – 2018.), DZSRH.

⁹ Više o negativnim demografskim obilježjima pograničnih područja Hrvatske vidi: Pokos i Mišetić (2009.), Nejašmić i Toskić (2013.), Mikašinović i Komušanac (2019.) i Zupanc (2018.).

ske krize u kojoj se ovo područje nalazi, a koja je značajno determinirana činjenicom kako je riječ o pretežno ruralnom i poljoprivrednom te perifernom i prometno izoliranom području, vrlo reduciranih mogućnosti jedinstvenog nodalno-funkcionalnog organiziranja, zahvaćenom jakim, dugotrajnim i čestim emigracijskim strujama što su tipične karakteristike hrvatskoga rurisa (Šterc, 1983.; Turk, Šimunić, Živić, 2016.). Potonjem treba pridodati i uznapredovao proces starenja stanovništva zahvaljujući kojemu se populacija reproduktivno i generacijski ne obnavlja i koji je, stoga, sve značajniji remetički faktor demografske održivosti ruralnih i perifernih područja (Živić, Pokos i Turk, 2005.; Nejašmić 2008.).

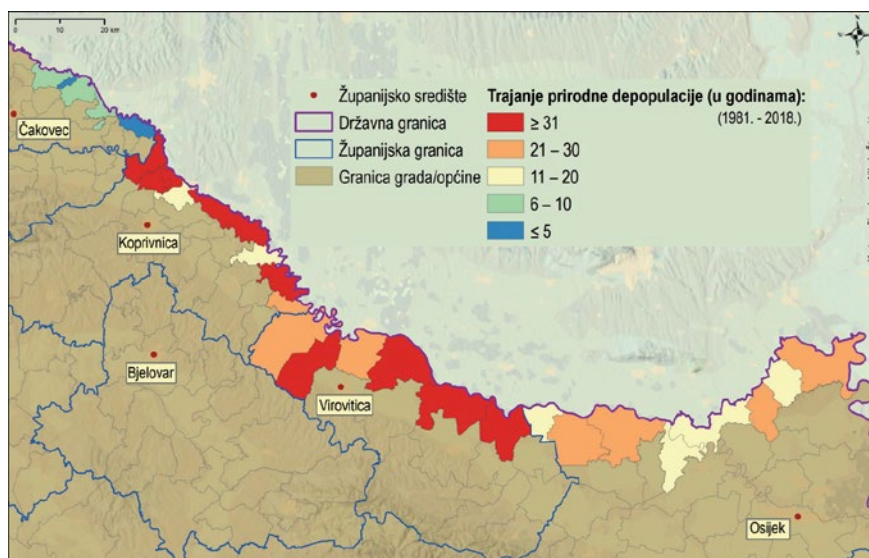
Tablica 3. Stope prirodnoga kretanja stanovništva (‰) u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom (1981. – 2018.)

Godina	Međimurski dio			Koprivničko-križevački dio			Virovitičko-podravski dio			Osječko-baranjski dio			Hrvatski pogranični prostor prema Mađarskoj		
	n	m	pp	n	m	Pp	n	m	pp	n	m	pp	n	m	pp
1981.	13,5	12,2	1,3	9,2	15,5	-6,2	11,6	15,4	-3,8	14,0	12,8	1,2	12,5	13,9	-1,4
1982.	14,2	11,6	2,6	9,2	14,8	-5,5	10,2	15,5	-5,3	14,1	12,6	1,5	12,2	13,6	-1,4
1983.	15,2	12,6	2,5	9,2	16,7	-7,6	11,1	16,7	-5,6	13,9	13,7	0,3	12,5	14,9	-2,3
1984.	12,8	12,5	0,3	9,8	14,1	-4,3	11,1	14,4	-3,4	14,9	12,7	2,2	12,8	13,4	-0,6
1985.	13,6	12,7	0,9	8,6	16,1	-7,4	10,7	15,9	-5,1	15,0	12,1	2,9	12,6	13,8	-1,2
1986.	14,6	10,7	3,9	8,7	17,7	-9,0	10,7	15,2	-4,5	14,0	11,5	2,5	12,3	13,3	-1,0
1987.	12,1	12,5	-0,5	8,9	15,7	-6,8	10,6	16,3	-5,7	12,4	12,8	-0,4	11,3	14,2	-2,8
1988.	13,3	12,0	1,3	8,6	17,4	-8,8	11,8	14,7	-2,9	13,2	12,5	0,7	12,1	13,8	-1,6
1989.	12,9	11,5	1,3	9,7	17,6	-7,9	10,5	15,4	-4,9	12,3	12,1	0,2	11,5	13,7	-2,2
1990.	11,0	11,6	-0,6	7,7	14,5	-6,8	10,0	15,4	-5,3	11,7	11,8	-0,2	10,6	13,2	-2,6
1991.	11,8	12,1	-0,3	10,5	16,4	-5,9	10,6	16,8	-6,2	10,3	11,4	-1,2	10,6	13,7	-3,1
1992.	13,0	13,0	0,0	9,6	16,0	-6,5	9,7	16,6	-6,9	7,1	7,8	-0,8	8,9	12,1	-3,2
1993.	14,6	13,7	0,9	10,9	19,3	-8,3	11,4	17,6	-6,2	7,8	7,7	0,0	10,1	12,9	-2,8
1994.	12,0	13,9	-1,8	9,7	19,5	-9,8	11,3	14,5	-3,2	8,5	8,8	-0,3	9,9	12,6	-2,7
1995.	14,1	13,3	0,8	10,4	16,9	-6,5	11,2	16,5	-5,4	8,4	8,2	0,2	10,2	12,5	-2,2
1996.	11,8	12,2	-0,4	10,1	20,2	-10,1	12,8	16,3	-3,4	9,8	8,6	1,2	10,9	12,9	-1,9
1997.	13,1	11,5	1,6	11,6	19,0	-7,3	13,0	17,4	-4,4	13,0	10,7	2,2	12,8	13,9	-1,1
1998.	11,0	12,5	-1,5	10,9	17,8	-7,0	11,9	16,0	-4,1	9,0	12,7	-3,7	10,3	14,3	-4,0
1999.	11,9	12,5	-0,6	8,6	16,4	-7,8	10,7	16,2	-5,5	8,9	13,1	-4,2	9,8	14,3	-4,6
2000.	11,5	11,6	-0,1	8,0	16,9	-8,9	10,2	15,1	-4,9	8,9	12,0	-3,1	9,5	13,5	-4,0
2001.	11,7	11,2	0,5	10,0	17,3	-7,3	9,5	14,7	-5,2	8,8	12,8	-4,1	9,6	13,8	-4,2
2002.	10,1	13,1	-2,9	7,6	15,7	-8,1	9,7	15,4	-5,7	8,3	12,6	-4,3	8,8	13,9	-5,0
2003.	11,3	12,7	-1,4	9,0	17,2	-8,2	9,2	16,1	-6,9	8,6	12,7	-4,0	9,2	14,3	-5,1
2004.	9,8	13,1	-3,3	7,2	17,8	-10,6	10,6	15,3	-4,7	8,2	12,5	-4,3	8,9	14,1	-5,2
2005.	9,7	11,9	-2,2	10,4	17,3	-6,9	11,1	16,4	-5,3	9,5	14,2	-4,7	10,1	14,9	-4,8
2006.	10,1	12,1	-1,9	8,0	20,7	-12,6	9,2	15,3	-6,1	8,4	13,7	-5,3	8,8	14,9	-6,1
2007.	10,4	11,6	-1,2	8,8	17,7	-8,8	9,2	16,8	-7,6	8,5	15,0	-6,5	9,0	15,4	-6,4
2008.	12,4	11,1	1,3	10,0	18,3	-8,4	10,3	16,8	-6,5	8,9	14,0	-5,1	9,9	15,0	-5,1
2009.	11,2	13,8	-2,5	8,6	21,2	-12,7	9,9	16,6	-6,7	10,0	14,3	-4,3	9,9	15,8	-5,9

Godina	Međimurski dio			Koprivničko-križevački dio			Virovitičko-podravski dio			Osječko-baranjski dio			Hrvatski pogranični prostor prema Mađarskoj		
	n	m	pp	n	m	Pp	n	m	pp	n	m	pp	n	m	pp
2010.	11,3	13,0	-1,7	8,7	20,1	-11,4	9,5	16,3	-6,7	8,7	15,2	-6,5	9,3	15,8	-6,6
2011.	9,8	11,2	-1,4	8,9	19,5	-10,6	9,6	16,8	-7,2	8,0	14,4	-6,3	8,8	15,3	-6,5
2012.	8,9	12,6	-3,7	8,7	18,8	-10,1	9,6	15,1	-5,5	9,3	16,5	-7,1	9,3	15,9	-6,6
2013.	11,1	13,5	-2,4	8,7	17,3	-8,7	8,4	15,9	-7,5	9,7	14,8	-5,1	9,4	15,3	-5,9
2014.	9,6	11,7	-2,1	8,7	14,8	-6,2	7,8	16,1	-8,2	8,9	15,1	-6,2	8,7	14,9	-6,2
2015.	11,0	11,9	-1,0	8,9	18,7	-9,8	7,5	15,9	-8,4	8,0	14,8	-6,8	8,4	15,2	-6,8
2016.	10,7	11,5	-0,7	6,7	19,7	-13,0	8,9	14,8	-5,9	8,0	13,6	-5,6	8,5	14,5	-6,0
2017.	10,0	13,3	-3,3	9,7	18,3	-8,6	8,3	16,2	-7,9	8,7	15,7	-7,0	8,9	15,9	-7,0
2018.	10,6	12,9	-2,3	10,8	17,9	-7,1	9,1	17,0	-7,9	8,4	15,6	-7,2	9,3	15,9	-6,7

Izvor: Tablogrami vitalne statistike (1981. – 2018.), DZSRH. Izračun autora.

Već je ranije spomenuto da su u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom prirodni pad stanovništva i opadajuća bioreprodukcija (vitalni indeks je kontinuirano ispod granične vrijednosti 100) prisutni tijekom cijeloga promatranoga razdoblja, dakle, u kontinuitetu. Prosječna vrijednost vitalnog indeksa za cijelo razdoblje (1981. – 2018.) iznosila je 72,39, s tim da je u razdoblju 1981. – 1990. vitalni indeks iznosio 87,52, u razdoblju 1991. – 2000. iznosio 77,79, u razdoblju 2001. – 2011. iznosio 63,37 te u razdoblju 2011. – 2018. godine iznosio 58,02. To znači da je u posljednjih osam godina broj živorođene djece i umrlih stanovnika u hrvatskom pograničju s Mađarskom gotovo izjednačen. Raspon vrijednosti stopa prirodnoga pada kao razlike *aktive* (stope živorođenih) i *pasive* (stope umrlih) biodinamike promatranog područja kretao se od -0,6‰ 1984. do -7,0‰ 2017. godine. No primjetne su i manje razlike između četiri izdvojena područja (Tab. 3; Sl. 3). Tako, primjerice, koprivničko-križevački i virovitičko-podravski dio pograničja bilježi prirodno smanjenje stanovništva kroz cijelo predmetno razdoblje; raspon prirodnoga pada u koprivničko-križevačkom dijelu pograničja kretao se od -4,3‰ 1984. do -13,0‰ 2016. godine, a u virovitičko-podravskom dijelu od -2,9‰ 1988. do -8,4‰ 2015. godine. S druge strane, u međimurskom i osječko-baranjskom dijelu pograničja postoje dulji ili kraći diskontinuiteti u prirodnom padu stanovništva: u međimurskom dijelu postoje do 2009. godine od kada

Slika 4. Trajanje prirodnoga pada stanovništva u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom (1981. – 2018.)

Tablica 4. Trajanje prirodnoga pada stanovništva u hrvatskom pograničnom području s Mađarskom (1981. – 2018.)

Županija	Grad/općina	Trajanje prirodnoga pada u godinama
Međimurska	Kotoriba	3
Međimurska	Dekanovec	5
Međimurska	Domašinec	8
Međimurska	Goričan	10
Međimurska	Podturen	10
Osječko-baranjska	Petlovac	12
Osječko-baranjska	Belišće	13
Koprivničko-križevačka	Drnje	13
Osječko-baranjska	Popovac	14
Osječko-baranjska	Podravska Moslavina	16
Koprivničko-križevačka	Novo Virje	17
Osječko-baranjska	Beli Manastir	21
Osječko-baranjska	Donji Miholjac	21
Virovitičko-podravska	Pitomača	21
Osječko-baranjska	Viljevo	21
Osječko-baranjska	Draž	22
Virovitičko-podravska	Lukač	22
Koprivničko-križevačka	Podravske Sesvete	26
Virovitičko-podravska	Čađavica	38
Koprivničko-križevačka	Đelekovec	38
Koprivničko-križevačka	Ferdinandovac	38
Koprivničko-križevačka	Gola	38
Virovitičko-podravska	Gradina	38
Koprivničko-križevačka	Legrad	38
Virovitičko-podravska	Sopje	38
Virovitičko-podravska	Špišić Bukovica	38

Područja koja toliko dugo ostvaruju prirodni pad stanovništva teško mogu bazirati demografsku revitalizaciju na vlastitim bioreproduktivnim resursima.¹⁰ Revitalizacija takvih prostora u pravilu ovisi isključivo o imigraciji mlađeg stanovništva koje se ne može ostvariti bez poticajne populacijske, obiteljske, ekonomske, stambene, socijalne i porezne politike kako s nacionalne tako i u pojedinim segmentima i s područne (županijske), odnosno lokalne (općinske/gradske) razine.

U razredu od 21 do 30 godina s prirodnim padom stanovništva nalaze se gradovi: Beli Manastir i Donji Miholjac te općine: Draž i Viljevo iz Osječko-baranjske županije. Uz njih, u ovaj razred spadaju i općine: Pitomača i Lukač iz Virovitičko-podravske županije te Općina Podravske Sesvete iz Koprivničko-križevačke županije. Kumulativni demografski gubitak prirodnim putem u ovim je administrativnim jedinicama iznosio 5909 stanovnika. I za ovu je skupinu gradova/općina jasno da su u dubokoj demografskoj regresiji sa relativno slabim vlastitim demoreproduktivnim potencijalima. I njihova je

je broj umrlih veći od broja živorođene djece u kontinuitetu do danas, dok se u osječko-baranjskom dijelu kontinuirano prirodno smanjenje bilježi od 1998. godine. Raspon prirodnoga pada u međimurskom dijelu pograničja kretao se od -0,1‰ 2000. do -3,7‰ 2012. godine. U osječko-baranjskom dijelu pograničja raspon prirodnoga pada kretao se od -0,2‰ 1990. do -7,2‰ 2018. godine. Od 26 jedinica lokalne samouprave u hrvatskom pograničju s Mađarskom jedino je Općina Kotoriba zabilježila prirodni porast: kumulativno za razdoblje 1981. – 2018. godine iznosio je 42 stanovnika kao rezultat razlike između 1563 živorođene djece i 1521 umrlih osoba. Sve druge administrativne jedinice imale su u kumulativnom smislu veći broj umrlih od živorođenih; polovi su u apsolutnom kontekstu bili: Općina Draž u osječko-baranjskom (-1449) i Općina Podturen u međimurskom dijelu pograničja (-36).

Korisna ilustracija trenda, intenziteta i predznaka prirodnoga kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom jest broj godina s prirodnim padom stanovništva po općinama i gradovima (Tab. 4; Sl. 4). Od ukupno 26 gradova/općina koliko ih se nalazi u istraživanom području, čak 8 općina (Đelekovec, Ferdinandovac, Gola i Legrad iz Koprivničko-križevačke županije te Čađavica, Gradina, Sopje i Špišić Bukovica iz Virovitičko-podravske županije) bilježi trajanje prirodnoga pada stanovništva tijekom cijeloga razdoblja (1981. – 2018.). Demografski gubitak prirodnim putem u njima je od 1981. do 2018. godine iznosio 7259 stanovnika.

¹⁰ Podrobnije o demografskim resursima vidi: Nejašmić, Toskić i Mišetić (2009.), Nejašmić i Mišetić (2010.), Feletar i Feletar (2016.; 2018.).

demografska revitalizacija ovisna o djelovanju pozitivnih mjera različitih javnih politika usmjerenih na stanovništvo i njegov društveno-gospodarski razvoj i napredak.

Za skupinu gradova/općina koji bilježe prirodno smanjenje u trajanju od 11 do 20 godina se može ustvrditi da imaju nešto slabije izražena nepovoljna obilježja prirodnoga kretanja stanovništva od prethodnih dvaju razreda, ali bez velikoga razloga za dugoročni optimizam jer je i njihova biološka osnova reprodukcije značajno narušena. U ovu skupinu ulaze Grad Belišće te općine: Petlovac, Podravska Moslavina i Popovac iz Osječko-baranjske županije. Uz njih ovdje pripadaju i općine: Drnje i Novo Virje iz Koprivničko-križevačke županije. Kumulativni demografski gubitak prirodnim putem u njima je iznosio 1743 stanovnika.

Tri općine iz Međimurske županije bilježe trajanje prirodnoga pada stanovništva od 6 do 10 godina. To su općine: Domašinec, Goričan i Podturen. Za hrvatske prilike ovakvo je stanje relativno povoljno, ali ne i pozitivno, jer su i one zabilježile kumulativan demografski gubitak prirodnim putem od 239 stanovnika. No navedene općine mogu planirati demografsku obnovu temeljenu kako na imigraciji tako dijelom i na vlastitim demoreproduktivnim potencijalima.

Samo dvije općine iz Međimurske županije bilježe u cijelom hrvatskom pograničnom području s Mađarskom prirodni pad stanovništva u trajanju kraćem ili jednakom od 5 godina. Radi se o Općini Dekanovec gdje je prirodni pad u razdoblju od 1981. do 2018. bio zabilježen tijekom 5 godina i o Općini Kotoriba gdje je on ostvaren samo tijekom 3 godine. Kumulativan demografski gubitak prirodnim putem bio je neznatan, iznosio je svega 2 stanovnika. Iako je prirodni pad stanovništva dugoročno gledano izrazito nepovoljan demografski proces, za hrvatske prilike ove dvije općine spadaju u pozitivan pol demografskoga razvoja. Sama činjenica da jedino općine iz Međimurske županije spadaju u dva najmanje nepovoljna razreda prema dužini prisutnosti prirodnoga pada stanovništva jasno ukazuje na to da je Međimurje pozitivan pol demografskoga, a i ekonomskoga razvoja Hrvatske, što se, kao što je naprijed pokazano, očituje u manje negativnim i slabijim intenzitetom obilježenim depopulacijskim trendovima u općoj reprodukciji i bioreprodukciji stanovništva u odnosu na druge dijelove pograničja s Mađarskom, pa i u odnosu na Hrvatsku u cjelini.

MIGRACIJSKA BILANCA

U nedostatku pouzdanih brojčanih indikatora mehaničkoga kretanja stanovništva u demografskim se analizama ponajčešće poseže za izračunom/procjenom grube migracijske bilance kao razlike između popisnog (ukupnog) i prirodnog kretanja stanovništva tijekom određenog, uglavnom međupopisnog razdoblja. Izračunom/procjenom grube migracijske bilance, uz korekciju apsolutnih godišnjih vrijednosti biodinamike sukladno kritičnom vremenskom trenutku popisa, možemo utvrditi ima li neko područje pretežno imigracijski (doseljenički) ili emigracijski (iseljenički) karakter (Wertheimer-Baletić, 1999.; Nejašmić, 2005.). Procijenjena vrijednost grube migracijske bilance bitan je indikator utjecaja mehaničkoga kretanja stanovništva na veličinu i predznak demografske bilance i kao takva koristan je pokazatelj demografske održivosti nekoga područja.

Iz prezentiranih je podataka (Tab. 5) razvidno da hrvatsko pograničje s Mađarskom u cjelini, tijekom cijeloga promatranog razdoblja (31. ožujka 1981. – 31. ožujka 2018.), ima negativan predznak vrijednosti grube migracijske bilance te, sukladno tome, pretežita emigracijska obilježja, što znači da je mehaničko kretanje stanovništva kontinuirano negativna odrednica (*pasiva*) demografske bilance. Između popisa 1981. i popisa 1991. apsolutna vrijednost grube migracijske bilance iznosila je -2278 stanovnika, između popisa 1991. i popisa 2001., najviše, -9465 stanovnika, između popisa 2001. i popisa 2011. -5232 stanovnika te između popisa 2011. i 31. ožujka 2018. godine -7452 stanovnika; ukupno -24.427 stanovnika. Drugim riječima, na ime procijenjene grube migracijske bilance hrvatsko pograničje s Mađarskom izgubilo je u gotovo četiri desetljeća mehaničkim putem nešto manje od 25 tisuća stanovnika. Tolika je, naime, zapravo procijenjena razlika između broja doseljenih u to područje i broja odseljenih iz njega između 31. ožujka 1981. i 31. ožujka 2018. godine.

Treba ipak upozoriti da je prethodna procjena determinirana i metodološkim odrednicama koje vežemo uz: (1) nepotpunu vitalnu statistiku za bivše okupirane dijelove pograničja na području hrvatske Baranje, kao i uz: (2) promjene u metodologiji popisa koje se odnose na definiciju ukupnoga stanovniš-

Tablica 5. Apsolutna vrijednost grube migracijske bilance hrvatskoga pograničja s Mađarskom (1981. – 2018.)

Prostorna jedinica	Migracijska bilanca 1981. - 1991.	Migracijska bilanca 1991. - 2001.	Migracijska bilanca 2001. - 2011.	Migracijska bilanca 2011. - 2018.
Općina Dekanovec	-38	-78	-44	-42
Općina Domašinec	-138	-96	-199	-192
Općina Goričan	-93	-111	-217	-192
Općina Kotoriba	215	-260	-144	-50
Općina Podturen	-592	-268	-398	-325
Međimurski dio	-646	-813	-1.002	-801
Općina Drnje	0	-37	-167	-159
Općina Đelekovec	-52	57	-78	-33
Općina Ferdinandovac	-8	-14	-157	-95
Općina Gola	-324	-192	-142	-73
Općina Legrad	-176	-71	-174	-69
Općina Novo Virje	-185	-90	-109	-66
Općina Podravske Sesvete	-89	-41	-4	-39
Koprivničko-križevački dio	-834	-388	-831	-535
Općina Čađavica	-229	-299	-101	-112
Općina Gradina	-568	-538	-339	-485
Općina Lukač	-259	5	-334	-413
Općina Pitomača	-88	-351	-29	-424
Općina Sopje	-216	-494	69	-393
Općina Špišić Bukovica	-321	26	-296	-358
Virovitičko-podravski dio	-1.681	-1.651	-1.030	-2.185
Grad Beli Manastir	689	-2.138	-469	-1.143
Grad Belišće	535	-700	-709	-825
Grad Donji Miholjac	489	-239	-421	-636
Općina Draž	-140	-1.121	-98	-348
Općina Petlovac	-184	-982	-190	-321
Općina Podrav. Moslavina	-217	-133	-157	-127
Općina Popovac	-161	-1.155	-195	-384
Općina Viljevo	-128	-145	-130	-146
Osječko-baranjski dio	883	-6.613	-2.369	-3.931
Hrvatski pogranični prostor s Mađarskom	-2.278	-9.465	-5.232	-7.452

Napomena: Gruba migracijska bilanca procijenjena je sukladno kritičnom vremenskom trenutku popisa (31. ožujak), uključujući i procjenu za 2018. godinu.

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., DZSRH; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZSRH; Tablogrami vitalne statistike (1981. – 2018.), DZSRH; Publikacije prema statističkim područjima, Stanovništvo, Statistika u nizu, Stanovništvo – procjena i prirodno kretanje 31. prosinca 2018., DZSRH. Izračun autora.

tva, pa su rezultati predmetnih popisa smanjene usporedivosti. No neovisno o tome indikativna je veličina i predznak grube migracijske bilance koja pokazuje da je mehaničko kretanje stanovništva naglašeno negativna odrednica demografske održivosti hrvatskoga pograničja u cjelini kao i u svim njegovim izdvojenim dijelovima (Tab. 5). Zaključno, cijelo hrvatsko pogranično područje s Mađarskom ima dugotrajno izražena emigracijska obilježja te su ne samo indikator nego i bitna determinanta nepovoljnih aktualnih demografskih trendova, odnosa i struktura na tom području.

TIPIZACIJA OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA

Opće kretanje stanovništva je sintetički i agregatni pokazatelj demografske dinamike i demografske bilance. Njime je obuhvaćeno prirodno kretanje stanovništva i njegova prostorna pokretljivost (Wertheimer-Baletić, 1999.; Nejašmić, 2005). Prema Friganoviću (1990.), postoji osam različitih tipova općeg kretanja stanovništva, koji se dijele na dvije skupine: egzodusne ili emigracijske (koji se označavaju slovom E) i imigracijske (koji se označavaju slovom I). Svaka od tih dviju skupina ima četiri podtipa. Egzodusni (emigracijski) tipovi su: E1 (emigracija), E2 (depopulacija), E3 (izrazita depopulacija) i E4 (izumiranje). Imigracijski tipovi su: I1 (ekspanzija imigracijom), I2 (regeneracija imigracijom), I3 (slaba regeneracija imigracijom) i I4 (vrlo slaba regeneracija imigracijom).

Temeljem tipizacije općeg kretanja stanovništva, moguće je valorizirati utjecaj *aktive* i *pasive* prirodnoga kretanja stanovništva i migracija, odnosno prostorne pokretljivosti na demografsku bilancu određenog područja te, sukladno tom utjecaju, sagledati njegove buduće razvojne potencijale. U tom kontekstu hrvatsko pogranično područje s Mađarskom u cjelini ima kontinuirano negativnu demografsku bilancu kroz cijelo promatrano razdoblje koja se, kao što je ranije već upozoreno, indicira međupopisnim smanjenjem broja stanovnika: između 1981. i 1991. od -4369, između 1991. i 2001. od -12.729 te između 2001. i 2011. od -10.606. U strukturi negativne demografske bilance u prvom je međupopisju (1981. – 1991.) prirodni pad sudjelovao sa 47,86% a negativna gruba migracijska bilanca sa 52,14%. U sljedećem su međupopisju (1991. – 2001.) strukturu negativne demografske bilance činili prirodni pad sa 25,64% i negativna gruba migracijska bilanca sa čak 74,36%. Konačno, u trećem su međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) negativnu demografsku bilancu formirali prirodni pad sa 50,67% i negativna gruba migracijska bilanca sa 49,33%. U razdoblju od popisa 2011. do 31. ožujka 2018. godine prirodni pad stanovništva iznosio je -3971, a negativna gruba migracijska bilanca -7452; što daje negativnu demografsku bilancu od -11.423 stanovnika. U strukturi negativne demografske bilance u razdoblju od popisa 2011. do 31. ožujka 2018. godine prirodni pad je sudjelovao sa 34,76%, a negativna gruba migracijska bilanca sa zamjetnih 65,24%. Ukupno gledajući, od popisa 1981. do 31. ožujka 2018. godine, hrvatsko pograničje s Mađarskom ostvarilo je negativnu demografsku bilancu (-39.137), u čijoj je strukturi prirodni pad stanovništva sudjelovao sa 37,56%, a negativna gruba migracijska bilanca sa 62,44%.¹¹ Riječ je, dakle, o izrazitom depopulacijskom području koje se demografski prazni zahvaljujući prirodnom gubitku te na poseban način mehaničkim putem, što indicira emigracijski tip formiranja naseljenosti.

Slični su trendovi i odnosi glede utjecaja prirodnoga i mehaničkoga kretanja na opće kretanje stanovništva i demografsku bilancu zabilježeni i u izdvojenim dijelovima pograničnoga područja. Postoje, doduše, manje razlike u predznaku promjene u osječko-baranjskom dijelu pograničja u međupopisju 1981. – 1991. godine, ali one ne dovode u pitanje osnovne trendove, intenzitet i predznak demografske dinamike. Iz navedenog proizlazi da su migracije, osobito iseljavanje, u dugoročnom kontekstu važnija determinanta formiranja demografske bilance kao i tipa općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom. To znači da je demografska održivost toga područja pod većim pritiskom mehanič-

¹¹ Navedeno dodatno ilustrira i procjena demografske bilance na temelju godišnjih vrijednosti vitalne i migracijske statistike. Naime, u proteklih osam godina (uključujući cijelu 2011. i cijelu 2018.) prirodni pad stanovništva u analiziranom pograničnom području dosegao je -4530 stanovnika (*aktiva* bilance prirodnoga kretanja iznosila je 6263 živorođene djece, a *pasiva* 10.793 umrlih osoba). U istom je periodu saldo ukupne migracije iznosio -7848 stanovnika (doselile su 10.653, a iselila je 18.501 osoba, što uključuje i preseljavanja unutar područja). Demografska bilanca na temelju naprijed iznesenih podataka iznosila je -12.378 stanovnika, u čijoj je strukturi prirodni gubitak sudjelovao sa 36,60%, a mehanički gubitak sa 63,40%. Ako iz analize isključimo broj osoba koje su se u navedenom razdoblju selile unutar pograničja (iz jedne općine/grada u drugu općinu/grad hrvatskoga pograničja s Mađarskom), a njih je od 2011. do 2018. godine bilo ukupno 1785, onda bi saldo ukupne migracije (saldo vanjske migracije + saldo unutarnje migracije kao razlike broja doseljenih/iseljenih iz drugih hrvatskih gradova/općina u gradove/općine pograničja) iznosio -6063 stanovnika. I u tom bi slučaju, očekivano, demografska bilanca hrvatskoga pograničja s Mađarskom između 2011. i 2018. godine iznosila -10.593 stanovnika: strukturu tako izračunate bilance činio bi prirodni pad sa 42,8% i negativan saldo migracije sa 57,2%. (izračunali autori prema: Unutarnja migracija stanovništva Republike Hrvatske, DZSRH, interna obrada Državnoga zavoda za statistiku za potrebe ovoga istraživanja).

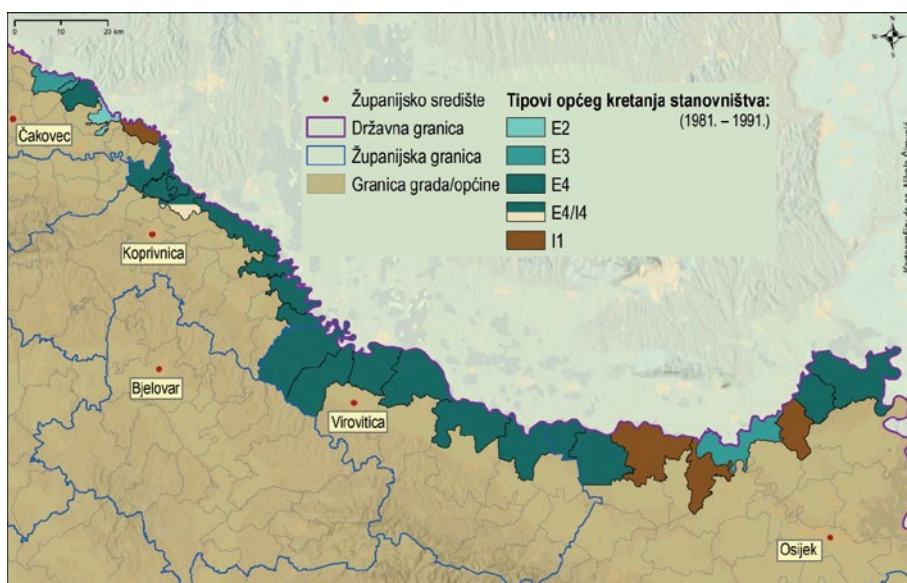
koga, a manjim pritiskom prirodnoga kretanja (gubitka) stanovništva. Navedeno ilustriraju i tipovi općeg kretanja stanovništva analiziranog područja kroz predmetna međupopisna razdoblja (Tab. 6; Sl. 5, 6, 7 i 8).

Tablica 6. Tipizacija općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom (1981. – 2018.)

Prostorna jedinica	Prirodna promjena 1981. - 1991.	Popisna promjena 1981. - 1991.	Tip općeg kretanja stanovništva 1981. - 1991.	Prirodna promjena 1991. - 2001.	Popisna promjena 1991. - 2001.	Tip općeg kretanja stanovništva 1991. - 2001.	Prirodna promjena 2001. - 2011.	Popisna promjena 2001. - 2011.	Tip općeg kretanja stanovništva 2001. - 2011.	Prirodna promjena 2011. - 2018.	Popisna promjena 2011. - 2018.	Tip općeg kretanja stanovništva 2011. - 2018.
Općina Dekanovec	16	-22	E3	-31	-109	E4	-14	-58	E4	-12	-54	E4
Općina Domašinec	-15	-153	E4	-35	-131	E4	-9	-208	E4	-37	-229	E4
Općina Goričan	58	-35	E2	38	-73	E3	-108	-325	E4	-73	-265	E4
Općina Kotoriba	4	219	I1	14	-246	E3	35	-109	E3	-17	-67	E4
Općina Podturen	131	-461	E3	-3	-271	E4	-121	-519	E4	-46	-371	E4
Međimurski dio	194	-452	E3	-17	-830	E4	-217	-1.219	E4	-185	-986	E4
Općina Drnje	-119	-119	E4/I4	-51	-88	E4	-126	-293	E4	-66	-225	E4
Općina Đelekovec	-167	-219	E4	-186	-129	I4	-213	-291	E4	-123	-156	E4
Općina Ferdinandovac	-196	-204	E4	-172	-186	E4	-200	-357	E4	-133	-228	E4
Općina Gola	-120	-444	E4	-213	-405	E4	-187	-329	E4	-151	-224	E4
Općina Legrad	-370	-546	E4	-365	-436	E4	-349	-523	E4	-217	-286	E4
Općina Novo Virje	-91	-276	E4	-99	-189	E4	-87	-196	E4	-57	-123	E4
Općina Podravske Sesvete	-160	-249	E4	-138	-179	E4	-144	-148	E4	-54	-93	E4
Koprivničko-križevački dio	-1.223	-2.057	E4	-1.224	-1.612	E4	-1.306	-2.137	E4	-801	-1.336	E4
Općina Čađavica	-366	-595	E4	-318	-617	E4	-284	-385	E4	-185	-297	E4
Općina Gradina	-210	-778	E4	-274	-812	E4	-296	-635	E4	-256	-741	E4
Općina Lukač	-207	-466	E4	-272	-267	I4	-308	-642	E4	-193	-606	E4
Općina Pitomača	-424	-512	E4	-290	-641	E4	-377	-406	E4	-312	-736	E4
Općina Sopje	-179	-395	E4	-163	-657	E4	-236	-167	I4	-140	-533	E4
Općina Špišić Bukovica	-211	-532	E4	-221	-195	I4	-216	-512	E4	-184	-542	E4
Virovitičko-podravski dio	-1.597	-3.278	E4	-1.538	-3.189	E4	-1.717	-2.747	E4	-1.270	-3.455	E4
Grad Beli Manastir	582	1.271	I1	16	-2.122	E3	-449	-918	E4	-424	-1.567	E4
Grad Belišće	397	932	I1	30	-670	E3	-252	-961	E4	-270	-1.095	E4
Grad Donji Miholjac	158	647	I1	-146	-385	E4	-353	-774	E4	-248	-884	E4
Općina Draž	-473	-613	E4	-146	-1.267	E4	-491	-589	E4	-301	-649	E4

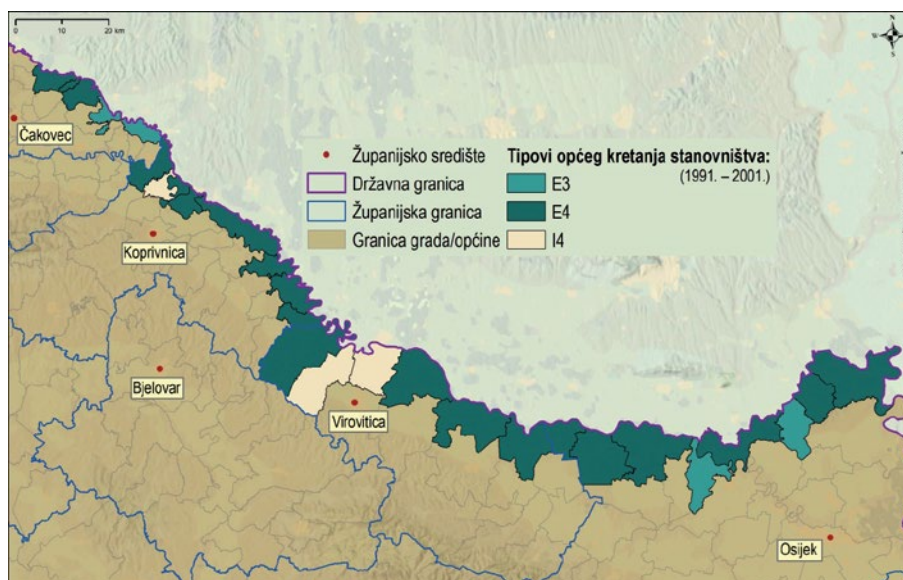
Prostorna jedinica	Prirodna promjena 1981. - 1991.	Popisna promjena 1981. - 1991.	Tip općeg kretanja stanovništva 1981. - 1991.	Prirodna promjena 1991. - 2001.	Popisna promjena 1991. - 2001.	Tip općeg kretanja stanovništva 1991. - 2001.	Prirodna promjena 2001. - 2011.	Popisna promjena 2001. - 2011.	Tip općeg kretanja stanovništva 2001. - 2011.	Prirodna promjena 2011. - 2018.	Popisna promjena 2011. - 2018.	Tip općeg kretanja stanovništva 2011. - 2018.
Općina Petlovac	20	-164	E3	-60	-1.042	E4	-148	-338	E4	-117	-438	E4
Općina Podravska Moslavina	-11	-228	E4	-22	-155	E4	-92	-249	E4	-65	-192	E4
Općina Popovac	-28	-189	E4	-41	-1.196	E4	-148	-343	E4	-165	-549	E4
Općina Viljevo	-110	-238	E4	-116	-261	E4	-201	-331	E4	-125	-271	E4
Osječko-baranjski dio	535	1.418	I1	-485	-7.098	E4	-2.134	-4.503	E4	-1.715	-5.646	E4
Hrvatski pogranični prostor s Mađarskom	-2.091	-4.369	E4	-3.264	-12.729	E4	-5.374	-10.606	E4	-3.971	-11.423	E4

Izvori: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., DZSRH; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZSRH; Tablogrami vitalne statistike (1981. – 2018.), DZSRH; Publikacije prema statističkim područjima, Stanovništvo, Statistika u nizu, Stanovništvo – procjena i prirodno kretanje 31. prosinca 2018., DZSRH. Izračun autora.

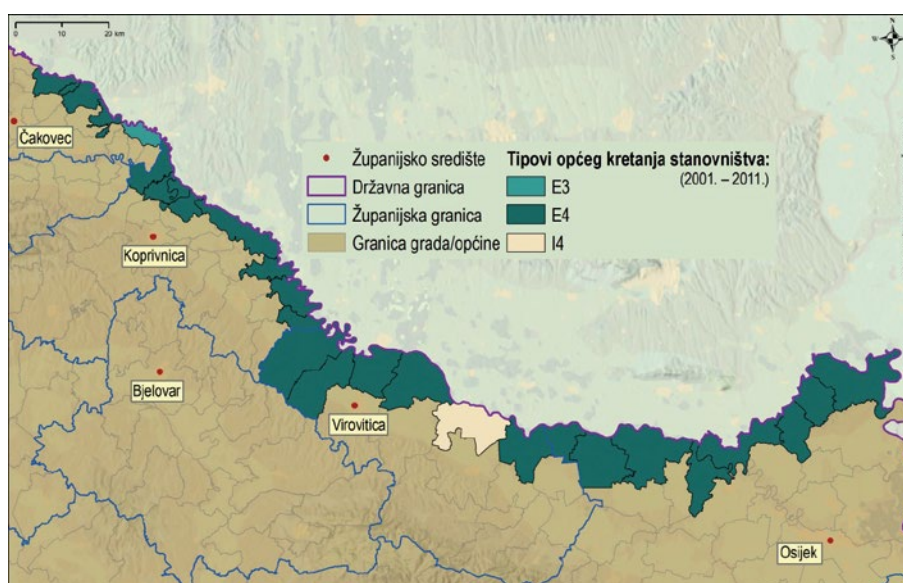

Slika 5. Tipizacija općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom (1981. – 1991.)

Premda je već u prvom promatranom razdoblju (1981. – 1991.) hrvatsko pograničje s Mađarskom imalo najnepovoljniji E4 tip općeg kretanja stanovništva (*izumiranje*), stanje je ipak bilo povoljnije u odnosu na međupopisja koja su slijedila. Naime, međimurski dio pograničja imao je tip E3 (*izrazita depopulacija*), a osječko-baranjski dio najpovoljniji I1 tip (*ekspanzija imigracijom*). Od ukupno 26 administrativnih jedinica, njih 17 ili 65,38% imalo je E4 tip općeg kretanja stanovništva E4 (*izumiranje*), tri jedinice (općine Dekanovec, Podturen i Petlovac) su imale E3 tip općeg kretanja (*izrazita depopulacija*), jedna općina (Goričan) imala je E2 tip općeg kretanja (*depopulacija*), jedna općina

Slika 6. Tipizacija općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom (1991. – 2001.)

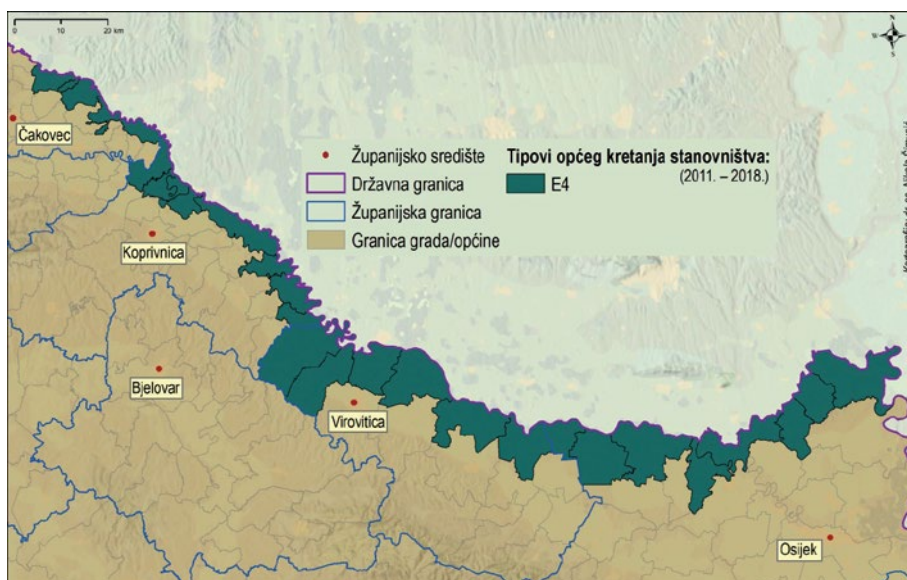

Slika 7. Tipizacija općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom (2001. – 2011.)

(Drnje) granični E4/I4 tip (jednake vrijednosti popisne i prirodne promjene uz nultu vrijednost grube migracijske bilance), dok su tri grada u osječko-baranjskom dijelu (Beli Manastir, Belišće i Donji Miholjac) i jedna općina (Kotoriba) u međimurskom dijelu imali I1 tip općeg kretanja stanovništva (*ekspanzija imigracijom*).

U međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine došlo je do pogoršanja obilježja općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom. Cijelo područje, kao i sva njegova četiri dijela, zabilježili su najnepovoljniji E4 tip općeg kretanja stanovništva (*izumiranje*). Samo 7 gradova/općina ili 25,92% zabilježili su neki drugi tip općeg kretanja: općine Đelekovec, Lukač i Špišić Bukovica I4 tip (*vrlo slaba regeneracija imigracijom*) te gradovi Beli Manastir i Belišće kao i općine Goričan i Kotoriba E3 tip općeg kretanja stanovništva (*izražita depopulacija*). Ovakvo je nepovoljno stanje već davalo jasne naznake daljnjeg pogoršanja koje je uslijedilo u novijim razdobljima.

Analiza međupopisa 2001. – 2011. godine pokazuje daljnu prostornu homogenizaciju cjelokupnog pograničnog područja na temelju najnegativnijih obilježja općeg kretanja stanovništva pa tako gotovo sve administrativne sastavnice (njih 24 ili 92,31%) bilježe E4 tip općeg kretanja (*izumiranje*). Jedine su

Slika 8. Tipizacija općeg kretanja stanovništva hrvatskoga pograničja s Mađarskom (2011. – 2018.)

iznimke Općina Sopje koja bilježi I4 tip (*vrlo slaba regeneracija imigracijom*) i Općina Kotoriba koja bilježi E3 tip općeg kretanja (*izrazita depopulacija*).

Četvrto promatrano razdoblje (od 31. ožujka 2011. do 31. ožujka 2018.) se temelji na procjeni broja stanovnika DZS-a za 2018. i stvarnim pokazateljima vitalne statistike, pa za točnije rezultate valja pričekati sljedeći popis stanovništva (2021.). Ipak, i ovi su podaci indikativni te nedvojbeno ukazuju na dodatno pogoršanje stanja u odnosu na prethodno razdoblje. U ovome se razdoblju bilježi potpuna prostorna homogenizacija čitavoga pograničnog područja s Mađarskom na temelju E4 tipa općeg kretanja stanovništva (*izumiranje*), što znači da sve administrativne jedinice imaju prirodno smanjenje i mehanički odljev stanovništva, odnosno izrazita egzodusna obilježja. U takvim je zabrinjavajućim okolnostima demografska održivost hrvatskoga pograničja s Mađarskom upitna, tj. iluzorno je očekivati bilo kakve pomake na bolje bez provođenja pomno isplaniranih i sveobuhvatnih mjera demografske obnove i revitalizacije pri čemu je demografska obnova vlastitim demoreproduktivnim potencijalima teško ostvariva te se, stoga, ona mora zasnivati i na imigraciji mlađeg stanovništva u povoljnijoj bioreproduktivnoj dobi života, što bez značajnije revitalizacije gospodarskih aktivnosti nije moguće u dugoročnom kontekstu ostvariti.

ZAKLJUČAK

Na temelju naprijed izloženog može se zaključiti da hrvatsko pograničje s Mađarskom ulazi u red onih hrvatskih, ne samo pograničnih, područja koja imaju izrazito nepovoljna demografska dinamička obilježja kao u prirodnom tako još i više u mehaničkom kretanju stanovništva. Stoga dosadašnje i aktualne demografske promjene u ovom području treba razumjeti i interpretirati unutar šireg hrvatskog prostornog i teorijskog okvira kojega već niz godina (pa i desetljeća) karakteriziraju sve lošija bioreproduktivna i migracijska obilježja. Razlozi za takvo stanje su mnogi. U Hrvatskoj se uglavnom nije sustavno brinulo o razvoju ruralnih područja, poput analiziranog u ovom radu, pa su najčešće oni bili prepušteni »sami sebi«. Rezultat je bio njihovo sustavno i ponajčešće kontinuirano demografsko, društveno i ekonomsko zaostajanje. U mnogim su ruralnim područjima Hrvatske inovacijski procesi ili kasnili, ili su – što je još nepovoljnije – potpuno izostali. To je rezultiralo zakašnjelim ulaskom u proces socijalno-geografske transformacije koji bi omogućio njihovu barem kakvu-takvu revalorizaciju i revitalizaciju. U današnje vrijeme, kad su u mnogim razvijenim europskim zemljama ruralna područja optimalno valorizirana i polivalentno iskorištena, kod nas se većina ruralnih dijelova, pogotovo na kontinentu i na istoku Hrvatske, i dalje tradicionalno povezuje isključivo s poljoprivredom koja već

godinama u hrvatskom ravničarskom području nije optimalno ustrojena niti organizirana. Hrvatsko pograničje prema Mađarskoj u tom kontekstu nije iznimka.

Uz pogranična se područja tradicionalno veže i pojam perifernosti. To je razumljivo jer u tradicionalnom poimanju granica, one označavaju kraj neke države, što asocira na perifernost kao proces i periferiju kao društveno-gospodarsko stanje. No u modernom razdoblju granice u Europskoj Uniji zapravo više ne razdvajaju, nego naprotiv spajaju susjedne države. Budući da Hrvatska još uvijek nije članica schengenskog prostora, nije moguće putovanje i prelazak granice bez granične kontrole. S ulaskom Hrvatske u spomenuti prostor za očekivati je poboljšanje prekogranične suradnje i transformacija granice i pograničnoga područja s mogućim pozitivnim odjecima na jačanje njihove gospodarske aktivnosti, na bolju prometnu povezanost i generiranje novih centralnih funkcija, riječju ublažavanje njegova perifernog položaja (koncept deperiferizacije), što će pridonijeti usporavanju negativnih demografskih trendova te u dugoročnom smislu povećati izgleda za demografsku revitalizaciju. U kontekstu deperiferizacije hrvatskoga pograničja s Mađarskom kao problemskog područja u razvojnom smislu nužno je da granica prestane biti pojam, simbol i stvarnost koja razdvaja, nego ona treba postati poveznica između dviju država koja spaja i prožima različite vidove društveno-gospodarskoga razvoja i suradnje u najširem smislu te riječi. U tom slučaju ublažavanje negativnih demografskih dinamičkih i strukturno-demografskih trendova i procesa može postati realnost, a ne samo dobra želja.

LITERATURA

1. Balija, M., 2019: Iseljavanje iz Hrvatske – razvojno i/ili sigurnosno pitanje?, *Podravina* 18 (35), 105-121.
2. Balija, M., 2020: Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva, *Podravina* 19 (37), 5-25.
3. Feletar, D., 2002: Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije – s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine, *Podravina* 1 (1), 5-30.
4. Feletar, D., 2005: Razlike u razvijenosti regija u Hrvatskoj – s posebnim osvrtom na Koprivničko-križevačku županiju, *Podravina* 4 (8), 167-178.
5. Feletar, D., 2013: Geografsko-demografske značajke Regionalnog parka Mura-Drava, *Podravina* 12 (24), 5-21.
6. Feletar, D., Feletar, P. 2008: Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, *Podravina* 7 (13), 167-212.
7. Feletar, D., Feletar, P. 2016: Stanovništvo kao faktor razvoja Podravine: ljudski resursi Podravine u posttranzicijskoj etapi intenzivne depopulacije, *Podravina* 15 (30), 9-100.
8. Feletar, D., Feletar, P., 2018: Procesi dramatične depopulacije gornje hrvatske Podravine, Meridijani, Zagreb.
9. Feletar, P., 2007: Procesi depopulacije sjeverne Hrvatske između 1948. i 2001. godine, *Podravina* 6 (12), 148-158.
10. Feletar, P., 2011: Industrija Podravine – od manufaktura do deindustrijalizacije (glavne etape i procesi), *Podravina* 10 (20), 115-162.
11. Feletar, P., 2012: Demografske promjene u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1857. do 2011. godine, *Podravina* 11 (21), 129-167.
12. Friganović, M., 1990: Demogeografija: stanovništvo svijeta, Školska knjiga, Zagreb.
13. Gelo, J., Akrap, A., Čipin, I., 2005: Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
14. Horvat, Z., Toskić, A. 2017: Marginalnost kao znanstveno-istraživačka tema u geografiji – s osvrtom na Međimurje, *Podravina* 16 (32), 159-171.
15. Magaš, D., 2013: Geografija Hrvatske, Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru, Meridijani, Zadar.
16. Mikašinović, M., Komušanac, M. 2019: Demografska obilježja hrvatskih prigraničnih administrativnih jedinica prema Republici Sloveniji, *Podravina* 18 (36), 96-112.
17. Nejašmić, I., 1991: Depopulacija u hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi, Nakladni zavod Globus, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
18. Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.
19. Nejašmić, I., 2008: Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

20. Nejašmić, I., Toskić, A., Mišetić, R. 2009: Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelji za županije, gradove i općine, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
21. Nejašmić, I., Mišetić, R. 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, Hrvatski geografski glasnik 72 (1), 49-62.
22. Nejašmić, I., Toskić, A. 2015: Starenje stanovništva pograničnih područja Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 40 (1), 1-13.
23. Pejnović, D., 2004: Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 1-13.
24. Pokos, N., Mišetić, R., 2009: Temeljni demografski pokazatelji hrvatskoga pograničnog pojasa, u: Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu (ur. Smerić, T., Sabol, G.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 229-246.
25. Roca, Z., Roca Oliveira Nazare, M. 2014: Demografska održivost i prostorni razvoj u Portugalu, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* (2), 23-31.
26. Turk, I., Šimunić, N., Živić, D. 2016: Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnog zaostajanja: primjer Žumberka, *Društvena istraživanja* 25 (2), 241-266.
27. Šterc, S. 1983: Prirodno kretanje stanovništva prigraničja SR Hrvatske prema Mađarskoj 1961. – 1981. godine, *Geografski glasnik* 45, 119-139.
28. Wertheimer-Baletić, A. 1999: Stanovništvo i razvoj, MATE d. o. o., Zagreb.
29. Wertheimer-Baletić, A. 2017: Demografska teorija, razvoj stanovništva Hrvatske i populacijska politika (Izbor radova), Meridijani, Zagreb.
30. Zupanc, I. 2018: Demogeografski razvoj hrvatskog pograničja 2001. – 2011., *Migracijske i etničke teme* 34 (2), 113-142.
31. Živić, D., Pokos, N., Turk, I. 2005: Basic Demographic Processes in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (1), 27-44.
32. Živić, D. 2017: Demografske prilike u Virovitičko-podravskoj županiji uoči, tijekom i nakon domovinskoga rata, u: Virovitica u Domovinskom ratu (ur. Brekalo, M.), Državni arhiv u Virovitici, Virovitica, 467-492.

IZVORI

1. Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb. Dostupno na: www.dzs.hr (pristupljeno 13.7.2020.).
2. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema spolu i starosti, Statistička izvješća 1468, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2013. Dostupno na: www.dzs.hr (pristupljeno 13.7.2020.).
3. Publikacije prema statističkim područjima, Stanovništvo, Statistika u nizu, Stanovništvo – procjena i prirodno kretanje 31. prosinca 2018. Dostupno na: www.dzs.hr (pristupljeno 13. 7. 2020.).
4. Tabloграмi vitalne statistike (rođeni i umrli) u razdoblju 1981. – 2018., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

SUMMARY

The border area of Croatia with Hungary in a broader sense includes parts of four counties: Međimurje, Koprivnica-Križevci, Virovitica-Podravina and Osijek-Baranja. More specifically, in this paper, the border area refers to cities and municipalities within the aforementioned counties that cross the state border with their territory. These comprise 26 local self-government units, of which three are cities and 23 municipalities with a total of 144 settlements. In the traditional sense, European border areas are most often associated with terms such as traffic isolation and peripherality. Nowadays, however, their social and economic transformation is taking place within the European Union. This is especially true in the Schengen area, where borders no longer separate, but connect neighboring countries. Croatia is a new member of the European Union and as such has not yet been integrated into the Schengen area where travel is possible without border controls. Therefore, the transformation of the Croatian border area towards the neighboring countries that are members of the EU has not yet taken place, and this has its echo in past and current demographic trends and processes. The Croatian border with Hungary is the earliest defined Croatian land border, which was established in the Middle Ages and is connected in its longest part along the Drava River. All other land borders of the Republic of Croatia were defined later, with the provision that only after the independence of Croatia did they become state (international) borders. During the former Yugoslavia, only the Croatian land border with Hungary was international. This fact led to less cross-border cooperation and connectivity than was the case with other borders that were not international until thirty years ago. Demographic analysis determined the depopulation and emigration character of demographic dynamic changes in the reference time period from the 1981 to 2018 census. These are continuous and spatially homogeneous negative demographic trends (natural decline and negative migration balance) that significantly destabilize the concept of demographic sustainability as a condition of overall social and economic stabilization and revitalization of the border area, which, of course, has its security dimension.